

امنیت خلیج فارس و چشم انداز آینده عراق

ایرج رادمهر

مقدمه

از نظر زمانی در جهان سه مقطع در رابطه با مفهوم تحولات استراتژیک حائز اهمیت است. پس از جنگ دوم جهانی، فروپاشی شوروی و نظام دوقطبی و هم اینک یکجانبه گرایی آمریکا که ویژگی آن با دو مقطع دیگر بکلی متفاوت است.

بعد از جنگ دوم جهانی نظام ژئوپلیتیکی جهان مبتنی بر حاکمیت و استقلال عمل دولت ها در دو سطح داخلی و خارجی بود. و همین پدیده منجر به یک نظام جدید در روابط بین الملل گردید و در بعد استراتژیک بر اساس موازنه قرار داشت و به دو قطب قدرت ختم می شد. آنچه در این فرایند اهمیت داشت، امنیت ملی، منافع ملی، حاکمیت و صلاحیت بود. با پایان جنگ سرد بدلیل فروریزی یکی از جبهه های ژئواستراتژیک جهان، اصول اساسی نظام ژئوپلیتیکی (دولت محور) دچار چالش جدی شد و نوعی روابط ویرای مرزبندی های سنتی و فارغ از حاکمیت دولت های ملی بوجود آمد. همین امر باعث گردید، استراتژیها و حوزه های اقتصادی و فرهنگی اجتماعی در مقایسه با استراتژیهای حوزه های امنیتی نظامی اهمیت بیشتری پیدا نماید. اولین پدیده و تحول، دولت های ملی که بازیگران اصلی در سیاست جهانی بودند و توسط قدرتهای بزرگ نیز پشتیبانی می شدند، به گونه ای جدی در معرض چالش قرار گرفته

اند. و مفهوم ژئواکونومی که هدف آن تصرف در استراتژیهای اقتصادی است جایگزین ژئوپولتیک گردید.

در این راستا قلمروهای خاصی در جهان همیشه بعنوان محور تعادل نقش استراتژیک خود را بازی کرده اند. این نگرش جدید باعث تحول ژئواستراتژیک قبلی و تبدیل شدن آن به شش منطقه خاص ژئواکونومیکی با مرزهای جدید شد. مهم ترین و محوری ترین آنها خاور نزدیک بزرگ (خاورمیانه بزرگ) است. کشورهای کلیدی آن در نگرش جدید عبارتند از: عراق و ایران، در این رابطه عراق با داشتن مرزهای لرزان، ساختار حکومتی مستبد و تجاوزگر مورد تایید عامه بیشتری از سایر کشورهای منطقه به عنوان بستر مناسب جهت پیاده کردن الگویی بر مبنای ملت سازی و بر اساس مرزهای جغرافیایی نه ژئوپلتیکی مورد هدف امریکا قرار گرفت. بر مبنای طرح آمریکا برای ایجاد خاورمیانه بزرگ، عراق اولین کشوری در منطقه است که بر اساس الگوی ملت سازی در حال شکل گیری است.

تحولات جهانی و منطقه ای :

در قرن بیستم تحولات اساسی در سطح جهان همراه با پیشرفت های سریع علمی باعث به قدرت رسیدن کشورهای غربی و تضاد منافع بین آنان بر سر تقسیم جهان، جنگ های اول و دوم جهانی را در پی داشت و در نهایت نظام دوقطبی و دوران جنگ سرد که با فروپاشی شوروی و شروع دوران تک قطبی و یک جانبه گرایی آمریکا، جهان وارد قرن بیست و یکم شد. ۲۱۳ جنگ و ۲۱۷ میلیون کشته حاصل تلاش بشر برای دستیابی به قدرت

جهانی است. در تمام دوران قرن بیستم تاکنون منطقه خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس همیشه به عنوان یک منطقه مهم و استراتژیک قلمداد شده که در دهه های اخیر منطقه خلیج فارس شاهد آن بوده، عوامل موثری برای این تحول می توان برشمرد ولی تمام تحولات تابع متغیر مستقل شرایط اقتصادی منطقه است. نگاهی به فهرست چالشهای گذشته تا حال گویای این است که ساختار ضعیف صنعتی، ضعف توسعه نیافتگی، عدم همکاری منطقه ای باعث عدم استفاده از این توان بالقوه در منطقه است. و کشورهای منطقه تاکنون نتوانسته اند از این امتیاز برتر بنحو مطلوب استفاده نمایند.

تحولات سیاسی مهم منطقه شامل استقلال عراق و قدرت گیری حزب بعث، خروج انگلیس از خلیج فارس، تحولات افغانستان، عدم کارایی پیمان سنتو، سقوط رژیم شاه و تشکیل ج.ا.ا، جنگ هشت ساله، پیامد فروپاشی شوروی در منطقه، افزایش نقش حیاتی انرژی، ضرورت امنیت انتقال انرژی، حساسیت به طرح های امنیت منطقه ای در آمریکا، جنگ اول خلیج فارس، تحریم اقتصادی، مهار دوجانبه آمریکا بر علیه ایران و عراق، پیامد واقعه ۱۱ سپتامبر و استقرار نیروهای آمریکایی در خلیج فارس، سقوط طالبان، سقوط صدام، روند تحولات سیاسی اجتماعی در منطقه و روحیه ضد آمریکایی و به چالش کشیدن سیاست های آمریکا در عراق و منطقه دغدغه اصلی سیاستمداران منطقه در رابطه با برقراری امنیت در خلیج فارس است.

وضعیت عراق:

وضعیت فعلی کشور عراق در ارتباط با اشغال آن کشور از سوی امریکا وضعی مبهم به خود گرفته است. این کشور هیچ سازمان و ارگان دولتی ملی برای تصمیم گیری در سطح ملی ندارد. اقتصاد عراق در دست اشغالگران است و درآمد فروش نفت به حساب های ملی واریز نمی شود. از لحاظ سیاسی و اقتصادی هیچ برنامه ای وجود ندارد. نرخ بیکاری ۷۵٪ است و سیاست از بین بردن و انحلال سازمان ها و ارگان های دولتی مثل نهاد ریاست جمهوری، وزارت دفاع، نیروهای مسلح و سایر سازمان های دولتی، چند میلیون بیکار بر خیل بیکاران افزوده است. پلیس عراق جنایات و جرائم را تا حدودی کنترل کرده است ولی انفجارها و عملیات انتحاری همچنان وجود دارد. بخش خصوصی در عراق کارایی خود را از دست داده. موسسات دولتی نیز به همین ترتیب، صدور نفت با سیل انفجارات متعدد در خطوط انتقال نفت بکندی صورت می گیرد. هیچ پروژه دولتی وجود ندارد. سطح زندگی و معیشتی مردم پایین و تورم بسیار بالاست. البته نظر اکثریت نخبگان سیاسی چه از داخل عراق و چه در خارج از عراق معتقدند که آینده عراق خوب می شود. عراق دارای پتانسیل های زیادی است. انرژی، مواد معدنی، محصولات کشاورزی، سرزمین حاصلخیز از نقاط قوت این کشور است.

بازیگران اصلی صحنه سیاست داخلی عراق، آمریکا و انگلیس، مردم عراق، آیت ا... سیستانی، رهبران کردها، رهبران شیعیان عراق، رهبران عملیات های انتحاری و در صحنه بین المللی، سازمان ملل متحد، همسایگان عراق و سایر بازیگران بین المللی است. طرح ارایه شده توسط آیت ا... سیستانی همه جانبه نگر و جهان پسند است و خواهان نقش فعال تر سازمان ملل متحد در عراق است. ایشان خواهان انتخابات آزاد و فراگیر

که شامل همه مردم عراق از هر نوع نژاد قوم و مذهبی است و طرفدار حکومتی بر پایه اسلام است ولی نه از نوعی که در ج.ا.ایران استقرار یافته است و تا زمانی که حکومت به ملت عراق واگذار نگردد و تا هنگامی که اشغالگران خاک عراق را ترک نکنند در صحنه سیاسی عراق باقی خواهد ماند. شواهد و قرائن حاکی از آنست که آمریکا در یکسال آینده تغییری اساسی در سیاست خود در عراق ندهد. آمریکا خواهان حضور دائم در عراق است، شرکت های این کشور در بازسازی عراق بطور موثر حضور داشته باشند و حکومتی طرفدار آمریکا در عراق قدرت را در دست گیرد. و اعتقاد به دمکراتیزه کردن عراق ندارد.

مردم عراق که یکی دیگر از بازیگران صحنه سیاسی عراق هستند، خواهان خروج هرچه سریع تر اشغالگران هستند تا حکومت را بدست گیرند، قانون اساسی مدونی تهیه شود، انتخابات آزاد و در نهایت یکی از بازیگران فرعی صحنه سیاست عراق شامل سازمان ملل متحد است که خواهان به رسمیت شناختن نقش این سازمان و ایفای نقش در عراق و انتقال قدرت به مردم عراق هستند. دیگر بازیگران فرعی مایل به ایجاد شرایط با ثبات در عراق نیستند مانند بعضی از گروههای اهل تسنن، کردها و عناصر باقیمانده رژیم بعثی و گروههای انتحاری که تا حدودی با گروه القاعده همکاری دارند. کردها و اهل تسنن خواهان بدست گیری قدرت هستند و ثبات در عراق را همراه با به قدرت رسیدن خود می دانند کشورهای همسایه به خصوص ج.ا.ا خواهان ثبات، حفظ تمامیت ارضی عراق، تشکیل یک حکومت مردمی با شرکت همه مردم عراق و رعایت حقوق کلیه قومیت ها و مذاهب هستند.

چالشهای آمریکا:

علی رغم اشغال سریع و کوتاه مدت عراق توسط آمریکا و در هم شکستن ماشین جنگی عراق و سقوط صدام، این پایان کار برای آمریکا نبود. و همانطوری که از قبل کلیه صاحب نظران پیش بینی می کردند، ادامه اشغال برای آمریکا مشکلات عدیده ای را در بر خواهد داشت. مهم ترین چالش هایی که آمریکا با آن مواجه می باشد.

۱- دنیا و به خصوص کشورهای قدرتمند نخواهند گذاشت که آمریکا

به تنهایی نظم نوین جهانی مورد دلخواه خود را ایجاد کند.

۲- گروههایی که خواهان عدم ثبات در عراق هستند و فعالیت های

مبارزاتی خود را علیه اشغالگران اجرا می کند.

۳- عدم یافتن سلاح کشتار جمعی که بهانه اصلی آمریکا در حمله به

عراق بود.

۴- پیاده نکردن دموکراسی در عراق با ادامه اشغال و اعمال نظر در

کلیه امور عراق، بوش اعلام کرد ما می خواهیم دموکراسی در

عراق ایجاد کنیم که بوی آن در تهران و دمشق بیچید.

۵- تشکیل یک حکومت انتصابی در عراق که منافع آمریکا را حفظ

کند.

۶- وجود مرجعیت قدرتمند شیعه که خواهان خروج اشغالگران و

تشکیل حکومت مردمی در عراق هستند.

۷- اجماع مخالفت جهانی با اشغال و ادامه اشغال عراق

۸- عدم پشتیبانی سازمان ملل متحد از سیاست های اعمال شده در

منطقه خلیج فارس

۹- عامه مردم عراق که خواهان خروج اشغالگران و تشکیل حکومت

مردمی با شرکت همه مردم بصورت آزادانه

- ۱۰- عدم همراهی کشورهای منطقه و همسایه عراق به ویژه کشورهای عربی و ج.ا.ا با آمریکا
- ۱۱- نظامی گرایی در خلیج فارس و عدم ثبات و امنیت در این منطقه و استفاده نکردن از کشورهای حوزه خلیج فارس در برقراری امنیت
- ۱۲- انفجارها و خرابکاری در خطوط انتقال نفت و کاهش صادرات نفت عراق در جهت منافع آمریکا
- ۱۳- عدم موفقیت در ایجاد صلح و امنیت در فلسطین و توسعه مبارزان فلسطین و انتفاضه در فلسطین

وضعیت منطقه خلیج فارس:

بدنبال پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و احتمال صدور انقلاب، کشورهای کوچک حاشیه جنوبی خلیج فارس احساس تهدید نمودند، لذا بدنبال یک پیمان امنیتی مشترک برای مقابله با صدور انقلاب اسلامی برآمدند و شورای همکاری خلیج فارس را با شرکت ۶ کشور حاشیه جنوبی تشکیل دادند. در طول جنگ تحمیلی این شورا کمک های بی دریغ خود را متوجه عراق کردند تا با حمایت از عراق در جنگ ۸ ساله توان رزمی ج.ا.ا ایران را کاهش دهند تا به زعم آنها تهدید ج.ا.ا ایران را نسبت به خودشان کم کنند.

در همین راستا در سالهای ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۱ نزدیک به ۲۰۰ میلیارد دلار تجهیزات و سلاح نظامی خریدند. و امروز هنوز این نگرانی کاملاً برطرف نشده ادعای امارات بر سر جزایر ایرانی و ترس از موشکهای با برد بلند ج.ا.ا ایران باعث شده که در بحث اعتماد سازی و عادی سازی روابط موفقیتی حاصل نشود و کشورهای غربی و آمریکا نیز به این تنش ها دامن زده و مانع عمده ای در کاهش تنش و عادی سازی روابط هستند. در بحث عادی سازی روابط، کاهش تنش و اعتماد سازی بین دو کشور

مرعوب کننده و مرعوب شده، آغاز حرکت و پیشدستی با کشور مرعوب کننده است. به همین دلیل وقت آن رسیده که کشور ج.ا. ایران به همراه عراق در شورای همکاری خلیج فارس شرکت موثر داشته باشند. تا بتوانند در بحث امنیت خلیج فارس که هم برای کشورهای صادر کننده نفت و هم برای کشورهای مصرف کننده نفت حائز اهمیت است. همکاری و اجماع حاصل گردد. پیمان عدم تجاوز بین همه کشورهای حوزه خلیج فارس مشکلات سیاسی ج.ا. ایران در منطقه را حل می کند و شمال غرب و جنوب خلیج فارس را به هم پیوند می دهد. مشارکت دو کشور ایران و عراق با اکثریت شیعه در شورای همکاری خلیج فارس برای برقراری و ایجاد امنیت در کشورهایی که اکثریت شیعه دارند، موثر است. همچنین حضور این دو کشور در پیمان عدم تجاوز منطقه ای سایر کشورهای منطقه می توانند با خاطری آسوده در فعالیت های اقتصادی و امنیتی منطقه شرکت نمایند.

چشم انداز آینده عراق:

آینده عراق با هر وضعیت تهدیدی برای ج.ا. ایران نیست و صاحب نظران علم سیاست و ژئوپلتیک معتقدند که آینده عراق روشن است. و بهر صورت باید اشغال گران عراق را ترک کنند. کشورهای آمریکا و انگلیس در نظر دارند که عراق را به عنوان الگویی در خاورمیانه بر اساس الگوی ملت سازی مطرح سازند که دارای ویژگی های زیر باشد.

- ساختار نظامی آن بر اساس جداول سازمانی غرب با نگرش آمریکایی
- دکترین نظامی آن بر اساس راهبرد پدافندی خواهد بود

- ساختار اقتصادی آن بر محور استراتژی نفت و بازرنگری در ساختارهای تولیدی آن بر مبنای ۶ میلیون بشکه که مسلماً بازار آمریکاست.
- سیستم آموزشی آن بر اساس مدل سنتی نیست.
- محور حکومتی آن سکولار خواهد بود.
- امکان ایجاد بازارهای آزاد تجاری، بنادر آزاد، مناطق آزاد، در مقیاس وسیع بنحوی که خلیج فارس را پوشش دهد.
- تقسیم بندی سیاسی این کشور بر اساس مرزهای جغرافیایی خواهد بود نه ژئوپلیتیکی .
- الگوی پیاده شده در عراق همه کشورهای خاورمیانه بزرگ و حوزه خلیج فارس را تحت تاثیر قرار خواهد داد.
- سناریوی عراق دارای یک مکمل استراتژیک است و آن حل مساله فلسطین و اسرائیل و در نهایت قرن ۲۱ قرن صلح سرد است.

☆ نتیجه کلی :

- همه متفکران، متخصصان و نخبگان سیاسی ج.ا.ایران و سایر کشورهای منطقه و فرا منطقه ای خصوصاً اروپاییان در رابطه با امنیت خلیج فارس و آینده عراق معتقدند که:
- ۱- روی آوردن به رفتارهای سلطه طلبانه باعث عدم ایجاد امنیت در خلیج فارس است، جنگ و ویرانی، اشغال و خشونت، تروریسم از جمله عوامل است که در جهان وجود دارد.
  - ۲- در چشم انداز آینده عراق، با بیان غیر قابل پذیرش بودن اشغال، تاکید شده که منافع منطقه و آمریکا در یک راستا نیست. لذا اشغالگران ناگذیر هستند که به اشغال خاتمه دهند، ناکامی های

آمریکا روز به روز افزایش یافته و در نهایت مجبور به پذیرش نقش سازمانهای بین المللی خصوصاً اروپا است.

۳- برای دست یابی به امنیت منطقه ای در خلیج فارس باید اقدامات زیر انجام شود.

الف- خروج نیروهای بیگانه از خلیج فارس
ب- تلاش برای فراگیر کردن همکاری در خلیج فارس در ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی فرهنگی و پایان دادن به نابسامانیهای داخلی .
ج- تحولات خلیج فارس با تحولات جهان ارتباط مستقیم دارد. لذا امنیت منطقه خلیج فارس به امنیت منطقه ای، فرامنطقه ای و جهانی پیوند دارد.

د- نقش سازمان ملل متحد در منطقه امری است ضروری و لازم
ه- اهداف بلند پروازانه آمریکا برای تغییر رژیم و تغییر رفتار آنها با ناکامی مواجه شده است. و علاوه بر مقاومت کشورهای منطقه، کشورهای روسیه، اروپا و چین نیز در برابر آن ایستادگی دارند.
و- قدرت ها و بازیگران بین المللی با آمریکا هماهنگ نیستند . لذا آمریکا باید سیاستهای خود را با بازیگران منطقه ای و جهانی هماهنگ نماید و از سیاستهای خصمانه جلوگیری نماید.

۴- ایران نقطه کانون تحولات منطقه خاور نزدیک بزرگ (خاورمیانه بزرگ) است.

۵- حوزه نفتی خلیج فارس به عنوان بهترین منبع نفتی در قرن ۲۱ مشخص شده که همه منابع متقابل مصرف کننده و تولید کننده را در بر دارد.

۶- در مورد الگوهای فرهنگی اجتماعی کشورهای منطقه دارای اشتراکات بسیاری هستند. و با الگوهای آمریکایی همخوانی ندارد. ملل منطقه تشنه

مردم سالاری هستند ولی آن را در چهار چوب منطقه ای ، اسلامی و ملی پذیرا هستند. که با سیاستهای آمریکا کاملاً در تعارض می باشد.

منابع و ماخذ:

- ۱- سیف زاده، حسین، وجوه امیر یالیزم، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، تهران ۱۳۷۱
- ۲- عزتی، عزت ا.. تحلیل ژئوپلتیکی ایران و عراق، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه ، تهران ۱۳۸۱
- ۳- مجتهد زاده، پیروز، ایده های ژئوپلتیکی و واقعیت های ایران، نشر نی، تهران ۱۳۷۹
- ۴- حافظ نیا، محمد رضا، خلیج فارس و نقش استراتژیک تنگه هرمز، انتشارات سمت، ۱۳۷۱
- ۵- احمدیان، قدرت، فصلنامه خاورمیانه شماره ۱، بهار ۱۳۷۸